

FOTO VAN DE MAAND DECEMBER 2021

De tegenwoordig beschikbare software waarmee zwart-witfoto's zo veel mogelijk van hun originele kleuren kunnen worden voorzien biedt ook mogelijkheden om aan beeldmateriaal uit het archief een nieuwe dimensie – en letterlijk 'kleur' – te geven.

FIN DE SIÈCLE ROND HET OOSTERDOK

De inkleurings-algoritmes hebben de kleuren niet overal even realistisch gevangen, maar de foto biedt niettemin een fraaie panoramische blik over het Oosterdok. De bekende Amsterdamse fotograaf Jacob Olie (1834-1905) schoot de foto in september 1899 vanaf het Zeemanshuis aan het Kadijksplein. Er valt voldoende op te zien voor een 'rondje Oosterdok' aan het eind van de negentiende eeuw.

Originele foto: Stadsarchief Amsterdam, collectie Jacob Olie Jbz.

De foto toont drie destijds relatief nieuwe gebouwen. Het vertrouwde, in 1880 geopende nieuwe gebouw van de Kweekschool voor de Zeevaart (1) markeert de hoek van de Schippersgracht en de Prins Hendrikkade. Rechts daarvan zien we de markante torens van de in 1887 gereedgekomen Sint-Nicolaaskerk (2). En weer verder naar rechts zien we de contouren van het in 1889 in gebruik genomen Centraal Station (3).

1. Kweekschool voor de Zeevaart: bij de oprichting in 1785 werd de school gehuisvest in het sinds 1782 leegstaande stadswerkhuis – het zogenoemde 'Willige Rasphuis' – dat door het Amsterdamse stadsbestuur ter beschikking werd gesteld. Rond 1825 bleek dat het gebouw in zeer slechte toestand verkeerde en door nieuwbouw zou moeten worden vervangen. Door gebrek aan besluitvaardigheid en financiële middelen zou het vervolgens ruim vijftig jaar duren alvorens tot nieuwbouw werd besloten. Architect Willem Springer diende in 1877 een bouwplan in, en onder grote belangstelling legde koning Willem III, beschermheer van de Kweekschool, op 4 mei 1878 de eerste steen. Op 5 augustus 1880 werd het nieuwe gebouw met veel luister officieel geopend.

2. Sint-Nicolaaskerk: de Basiliiek van de Heilige Nicolaas – ofwel officieel ‘de Heilige Nicolaas binnen de Veste’ – werd in de periode 1884-1887 gebouwd naar een ontwerp van architect Adrianus Bleijs. De kerk ligt schuin tegenover het Centraal Station aan het begin van de Prins Hendrikkade, en vormde daarmee een mooi richtpunt voor per trein arriverende kwekelingen op hun wandeling naar de Kweekschool.

3. Centraal Station: ook de besluitvorming rond de bouw van dit station nam een flink aantal jaren in beslag. Vooral de locatie was lange tijd een punt van discussie: aan de zijde van de Rijksoverheid bestond een voorkeur voor een locatie aan het Open Havenfront, het gemeentebestuur wilde echter niet dat de entree van de stad op die manier afgesloten zou worden van het IJ. Uiteindelijk werd gekozen voor de voorkeursoptie van het Rijk en in juni 1869 werd de huidige locatie door de Amsterdamse gemeenteraad goedgekeurd. De bouw van het door architect Pierre Cuypers ontworpen station liep vervolgens – onder meer door verzakkingen – nog de nodige vertraging op, maar op 15 oktober 1889 kon het onder enorme publieke belangstelling worden geopend.

Er is op de foto van Jacob Olie nog meer interessants te zien. Afgemeerd langs de toenmalige Rijkswerf ligt het opleidingsschip Hr.Ms. *Admiraal van Wassenaar* (4). Verder zien we op de uiterste punt van de Prins Hendrikkade een typisch Amsterdamse inrichting, de zogenoemde ‘plaskrul’ (5). Daarachter, onder de bomen, een paardentram, met tussen de tram en de plaskrul een eindpunthuisje (6).

4. Hr.Ms Admiraal van Wassenaar: dit fregat werd in 1857 door de Koninklijke Marine in dienst gesteld en werd in 1875/76 omgebouwd tot opleidingsschip, tevens wachtschip. Het ruim 60 meter lange schip bood zo’n 350 plaatsen voor matrozen in opleiding. De *Admiraal van Wassenaar* heeft tot 1913 te Amsterdam dienstgedaan, in dat jaar werd het fregat voor de sloop verkocht.

5. Plaskrul: de eerste krulvormige urinoirs verschenen rond 1870 in het Amsterdamse stadsbeeld. De krul bestaat uit een spiraalvormig gebogen ijzeren plaat die op vier ijzeren poten een halve meter boven de grond staat. Aan de bovenkant is de plaat geperforeerd waardoor doorkijk en lichtinval op ooghoogte mogelijk is. Er zijn enkele (zie de foto) zowel als dubbele krullen. De krul op de foto is er niet meer, maar van dit type zijn er nog steeds enkele tientallen in gebruik in het stadscentrum. Zo staat er nog één pal om de hoek op het Kadijksplein, ter hoogte van de Scharrebiersluis.

6. Paardentram: de tramhalte voor het gebouw van de Kweekschool vormde het eindpunt van de in 1879 geopende lijn Dam – Prins Hendrikkade (DPH) van de Amsterdamsche Omnibus Maatschappij (AOM). De in 1872 opgerichte AOM was in 1875 begonnen met de aanleg van rails voor paardentramdiensten, en exploiteerde in 1899 liefst vijftien lijnen. Kort nadat Jacob Olie zijn foto schoot veranderde dit echter drastisch, de concessie van de AOM werd niet verlengd en de gemeente nam de exploitatie van het lijnennet – inclusief 242 rijtuigen, 758 paarden, zo’n 800 man personeel en 56 kilometer spoor – per 1 januari 1900 door naasting over. De Gemeentetram Amsterdam (GTA) nam daarop in augustus 1900 de eerste elektrische tram in gebruik, maar het zou nog tot 1922 duren alvorens de allerlaatste paardentram uit het Amsterdamse straatbeeld verdween.

Ook op de Prins Hendrikkade deed de elektrische tram zijn intrede. Zo reed vanaf 1906 tramlijn 13 vanaf het Stationsplein via de Prins Hendrikkade naar de Oostelijke Eilanden. Het eindpunt voor de Kweekschool verdween, maar omdat een deel van de route slechts ruimte bood voor enkelspoor bleef er een wisselplaats voor het gebouw. Op foto’s van zo’n twintig jaar later is te zien dat het eindpunthuisje, de plaskrul en ook de monumentale bomen zijn verdwenen. Op de plek van de krul staat dan een ander karakteristiek bouwsel: een transformatorzuil, in de volksmond ook wel ‘peperbus’ genoemd. Dergelijke zuilen verschenen vanaf 1911 in het stadsbeeld, naast hun primaire functie als transformatorstation van het GEB worden ze nog steeds gebruikt als aanplakzuil voor met name affiches van culturele evenementen.

Zoals hierboven vermeld schoot Jacob Olie zijn panoramische foto vanuit het Zeemanshuis aan het Kadijksplein. Dit Zeemanshuis werd in 1858 geopend, onderstaande prent van Willem Hekking jr. is van kort daarna. Zeer waarschijnlijk heeft Olie zijn foto vanaf de noordelijke toren genomen.

Bron: Stadsarchief Amsterdam, collectie tekeningen en prenten

Ook op deze prent zijn de nodige interessante objecten rond de Kweekschool voor de Zeevaart zichtbaar: links achter het Zeemanshuis (7) zien we de contouren van de Oosterkerk (8) en aan de linkerkant van de prent die van het toenmalige 's Lands Zeemagazijn (9). En dan biedt de prent nog een mooi zicht op de oude Kortjewantsbrug (10).

7. Zeemanshuis: het in maart 1858 geopende Zeemanshuis aan het Kadijksplein werd ontworpen door de Amsterdamse architect Abraham Nicolaas Godefroy. Het gebouw zou in de jaren 1915-1930 twee keer worden uitgebreid, en omvatte een groot aantal slaap- en badkamers, naast eetzaal, recreatiezaal en een bibliotheek. In de Tweede Wereldoorlog werd het gebouw door de Duitsers leeggeroofd, maar werd na 1945 in zijn oude functie hersteld. In de jaren vijftig kwam het beheer in handen van de Stichting Zeemanswelvaren, maar door de steeds verder tanende belangstelling moest het Zeemanshuis rond 1980 worden gesloten. Momenteel is in het gebouw onder meer een internationale godsdienstige jongerenorganisatie gevestigd.

Vanaf 1859 was in het gebouw ook de 'Zeevaartschool van het Zeemanshuis' gevestigd, bij oudkwekelingen ook wel bekend als de school voor 'kouwe gronders' en voor de rangenopleidingen. In 1971 fuseerden deze opleidingen met die van de Kweekschool voor de Zeevaart in de Hogere Zeevaartschool Amsterdam.

8. Oosterkerk: deze aan de Wittenburgergracht gelegen Nederlandse Hervormde Kerk werd in de jaren 1669-1671 gebouwd naar een ontwerp van architect Adriaan Dortsman, met medewerking van stadsbouwmeester Daniël Stalpaert. De bouw van de kerk paste in de plannen over de geleidelijke vergroting van de stad; de Oostelijke Eilanden vielen onder de zogenoemde 'vierde uitleg', waartoe in 1656 werd besloten.

De Oosterkerk werd in 1963 wegens bouwvalligheid gesloten. Hoewel het voornemen bestond om de kerk te slopen zocht de gemeente voor pleidooien van buurtbewoners en besloot tot volledige restauratie van de kerk. Vanaf 1985 werd het kerkgebouw gebruikt door instellingen op sociaal en maatschappelijk gebied, vanaf 2012 onder meer ook als expositieruimte, concertzaal en andere culturele activiteiten.

9. 's Lands Zeemagazijn: dit markante gebouw herbergt sinds 1973 het Scheepvaartmuseum, maar het werd in de jaren 1655-56 onder leiding van de eerdergenoemde stadsbouwmeester Daniël Stalpaert gebouwd als magazijn van de Admiraliteit van Amsterdam, destijds de grootste van de vijf

admiraliteiten van de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden. Vanuit het magazijn werd de oorlogsvloot bevoorrad met allerhande scheepsbenodigdheden en natuurlijk wapens en munitie. In juli 1791 ging het gebouw in vlammen op, maar werd direct daarna onder leiding van stadsarchitect Abraham van der Hart herbouwd. Nadat de Admiraliteit in 1795 werd opgeheven deed het gebouw tot rond 1970 dienst als magazijn van de Koninklijke Marine. Tussen 2007 en 2011 vond een ingrijpende verbouwing van het Scheepvaartmuseum plaats, waarbij onder meer de markante glazen overkapping van de binnenplaats werd aangebracht.

10. Kortjewantsbrug: op deze plek vlak naast de Kweekschool lag al eeuwenlang een brug over de Schippersgracht. In 1858 dus deze markante ophaalbrug, maar die zou, teneinde de drukker wordende scheepvaart niet onnodig te hinderen, niet lang daarna worden verwijderd. Regelmatige pleidooien om de verbinding opnieuw tot stand te brengen – onder meer met het oog op het doortrekken van de tramlijn naar de Oostelijke Eilanden – vonden vele jaren geen gehoor bij het gemeentebestuur. Dat vond dat zowel de tram als het overige wegverkeer goed gebruik kon maken van de nabijgelegen brug bij de Scharrebiersluis. Een gemeentelijk plan voor verkeersverbeteringen in de binnenstad zou er pas in 1968 toe leiden dat de huidige Kortjewantsbrug in gebruik werd genomen. Onder deze basculebrug ligt de Kortjewantskering, die gesloten kan worden tijdens nachtelijk spuien en bij hoogwaterbemaling in de boezem rond het Noordzeekanaal.

Volgens de overlevering dankt de brug haar naam aan het feit dat zich hier eeuwen geleden een zogenoemde 'oorgatbrug' bevond, een vaste brug met in het midden over de volle breedte een luik, dat opening voor schepen waarvan de mast boven de brug uitstak. Om nodeloze openingen te voorkomen plachten brugwachters de passerende schepen daarom aan te roepen met 'kort je want!'.